

Hükümet Sistemi Değişikliği Sonrası Türkiye’de Parti Sistemi ve Aşkın Temsilin Yeni Yüzü

Party System and the New Face of Over-Representation in Türkiye After the Change of Government System

Emre SAVUT

*Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi,
İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
esavut@mehmetakif.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-5671-1771>*

Makale Başvuru Tarihi: 03.10.2023

Makale Kabul Tarihi: 27.05.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

*Siyasal Partiler,
Seçim Sistemi,
Parti Sistemi,
Aşkın Temsil,*

Rekabetçi siyasal sistemlerin en önemli aktörleri siyasal partilerdir. Siyasal partilerin yasama ve yürütmede temsil edilip edilmeyeceği ise seçim sistemleri ile belirlenir. Türkiye’de parti sistemleri dönemsel olarak ve özellikle de seçim sistemi ile ilişkisi bağlamında çok sayıda çalışmada ele alınmıştır. Ancak Hükümet sistemi değişikliğinin parti sistemine etkisini nicel veriler ile işleyen çalışma sayısı sınırlıdır. Bununla birlikte parti sistemlerini sadece sayısal veriler üzerinden incelemek yetersiz kalmaktadır. Türkiye örneğinde olduğu gibi seçim sisteminin seçim ittifaklarını zorunlu kıldığı durumlarda parti sistemini partiler arasındaki işbirliği ilişkileri ile de açıklamak gereklidir. Bu bağlamda çalışmada Türkiye’de Hükümet sistemi değişikliği ile birlikte çok partili sistemin aşırılaştığı ve baskın partili bir kimlik kazandığı değerlendirilmiştir. Ayrıca seçim sisteminin içerdiği kural ve ilkelerin yasama organında siyasal partilerin aşkın temsiline neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

*Political Parties,
Electoral System,
Party System,
Over-Representation,*

Political parties are the most important actors in competitive political systems. Whether political parties will be represented in the legislative and executive branches is determined by electoral systems. Party systems in Türkiye have been analyzed periodically and especially in the context of their relationship with the electoral system in many studies. The number of studies analyzing the impact of the change in the government system on the party system with quantitative and qualitative data is limited. However, analyzing party systems only through numerical data is insufficient. In cases where the electoral system necessitates electoral alliances, as in the case of Türkiye, it is necessary to explain the party system with the cooperation relations between parties. In this context, in this study, it is evaluated that with the change in the government system in Türkiye, the multiparty system has become excessive and gained a dominant party identity. It is also concluded that the rules and principles of the electoral system lead to over-representation of political parties in the legislature.

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): SAVUT, Emre (2024), “Hükümet Sistemi Değişikliği Sonrası Türkiye’de Parti Sistemi ve Aşkın Temsilin Yeni Yüzü”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, S.7(1), ss.262-276, Doi: <https://doi.org/10.33712/mana.1370677>

1. GİRİŞ

Seçim mekanizmasının varlığı, bir siyasal sistemi demokratik olarak nitelendirebilmenin temel koşuludur. Siyasal partiler de bu mekanizmanın en önemli parçası olarak değerlendirilebilir. Yasama ve/veya yürütme organının belirlenmesi için gerçekleştirilecek seçimlerin kural ve teknikleri ise seçim sistemini ifade eder. Siyasal partiler seçim sisteminin kuralları içerisinde siyasal iktidarı elde etmek / paylaşmak amacını güderler. Seçim sistemlerinin ortaya koydukları kurallar ile hem yönetim istikrarını hem de temsil adaletini birlikte sağlaması beklenmektedir. Seçim sistemlerinin bu ilkeleri hayata geçirmek amacıyla içerdiği kabul edilen kural ve ilkeler, aynı zamanda sistem içerisindeki partilerin niteliği ve niceliği üzerindeki temel belirleyicilerin başında gelmektedir.

Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte ivme kazanan parti sistemi çalışmalarına bakıldığında Maurice Duverger önderliğinde sayısal bir tasnif yapıldığı ve bu tasnifin literatüre genel şeklini verdiği görülmektedir. Süreç içerisinde Duverger'in tasnifinin farklı isimler tarafından detaylandırıldığı ve sayısal temelli parti sistemi çalışmalarının zenginleştiği görülmektedir. Bunun yanında parti sistemlerinin sadece sayısal anlamda değerlendirilemeyeceği, partiler arasındaki ideolojik mesafelerin ve olası iş birliği potansiyellerinin de dikkate alınması gerektiği yönünde fikirler de söz konusudur.

Alan yazınında Türkiye siyasetinde parti sistemini konu alan çok sayıda çalışma ile karşılaşmak mümkündür. Bu çalışmalar büyük oranda çok partili sisteme geçiş ile birlikte Türkiye'nin parti sistemini dönemselsel olarak ya da tarihsel süreçte inceleyen çalışmalardır (Metin, 2019; Hamdemir ve Çelik, 2018; Önder, 2019). Bununla birlikte hükümet sistemi değişikliğinin ardından parti sistemini analiz eden çalışma sayısı ise son derece sınırlıdır (Erbaş, 2022; Bölükbaşı, 2021). Bu çalışmada da hem 2018 hem de 2023 seçimleri sonucunda ortaya çıkan parti sistemi tablosunun analiz edilmesi ulaşılmak istenen amaçlardan ilkidir. Bu amaç doğrultusunda özellikle kuramsal genel kabullerin Türkiye siyasetindeki somut sonuçlar üzerinden sınanması ile alan yazınına bir katkı sağlanması ve Türkiye siyasetinin özgün niteliğinin ortaya konması hedeflenmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı ise cari dönem Türkiye siyasetinde seçim sistemindeki yenilik ve zorunlulukların, temsil noktasındaki olumlu ve olumsuz sonuçlarının ortaya konmasıdır. Çalışmada, özellikle ittifak siyasetinin yasal zemine kavuşması sonrasında Cumhurbaşkanı seçimi noktasında gerçekleştirilen iş birliklerinin, küçük partilerin güçlerinin çok ötesinde yani aşkın bir temsile sahip olduğu varsayımı doğrulanmaya çalışılmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Siyasal iktidarı ele geçirmek veya paylaşmak amacıyla belirli bir doktrin etrafında bir araya gelen organizasyonlar olarak tanımlayabileceğimiz siyasal partiler, rekabetçi demokratik sistemlerin en önemli aktörü konumundadırlar. Siyasal sistemin, iktidara erişimi tüm siyasal partiler için mümkün kıldığı bu rekabetçi ortam, bir ülkede çok sayıda siyasal partinin ortaya çıkabilmesine imkân vermiştir. Partilerin aldıkları oyların yasama ve yürütmeye nasıl yansıtacağı ise seçim sistemleri ile belirlenmektedir. Seçim sistemleri hem seçmen tercihinin siyasa üretim sürecine adaletli yansımaları hem de sistemin istikrarlı bir yapıya kavuşmasını sağlamalıdır.

2.1. Seçim Sistemlerine Kısa Bir Bakış ve Temel İlkeler

Seçim sistemleri en basit şekliyle, bir seçimde kullanılan geçerli oyların sonuca nasıl yansıtacağını belirleyen teknik ve hukukî kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Seçim sistemleri genel olarak çoğunlukçu sistemler, oransal temsil sistemleri ve karma sistemler olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılabilir.

Seçim sistemlerine ilişkin sınıflandırmanın detaylarına geçmeden önce belirtmek gerekir ki, seçim sistemlerinin, ideal bir demokratik sistemin tesisi için "*yönetimde istikrar*" ve "*temsilde adalet*" ilkelerini bir arada barındırması gerektiği düşünülmektedir. Temsilde adalet ilkesi seçmen tercihi ile parti temsili arasında adaletli bir ilişkiyi; yönetimde istikrar ilkesi ise hükümet krizlerinin engellenmesini ve güçlü iktidar yapılarının oluşturulmasını amaçlar. Aslına bakılırsa bu iki ilke arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Bir diğer ifadeyle, temsilde adaletin sağlanması durumunda siyasal istikrarsızlıkların; yönetimde istikrarın sağlanması durumunda ise temsil adaletsizliğinin ortaya çıkması mümkündür (Heywood, 2014:303-304). Dolayısıyla ideal bir seçim sisteminin bu iki ilke arasında denge kurması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak pratikte bu

gerekliliğın hayata geçirilmesi noktasında sorunlar ile karşılaşmak güçlü bir olasılıktır. İki ilkenin birlikte kullanımı adına uygulanan yöntemler hükümet istikrarsızlıklarına veya temsil adaletsizliklerine neden olabilir. Temsil adaletsizliğinin önemli bir türü de aşkın temsildir. Aşkın temsil, yasama organında sahip olunan sandalye oranının alınan oy oranından yüksek olması durumunu ifade eder (Tuncer, 2006:168).

Seçim sistemleri sınıflandırmasına geri dönmek gerekirse, çoğunlukçu seçim sistemleri basit bir ifadeyle bir seçim çevresinde seçmenler tarafından kullanılan geçerli oyların salt ya da basit çoğunluğunu alan parti veya adayın seçimleri kazanması şeklinde açıklanabilir. Çoğunluk sistemleri de kendi içerisinde basit çoğunluk, mutlak çoğunluk ve nitelikli çoğunluk olarak sınıflandırılabilir. Çoğunluk sistemleri ayrıca, tek turlu ve iki turlu şeklinde uygulanabileceği gibi bunların da tek isimli ve liste usulü şeklinde uygulanabilmesi mümkündür (Gözler, 2015:102-104).

Çoğunluk sistemlerinin aşkın temsile neden olan ve bu bağlamda temsilde adaleti engelleyen yapısına yönelik bir çözüm arayışı olarak ortaya konan oransal temsil sistemlerinde ise partilerin aldıkları oy oranlarına göre sandalye sayısına sahip olması esastır. Bu sistemlerde tek turlu liste usulünün uygulanması bir zorunluluktur (Karatepe, 2015:299). Buna göre her parti seçim çevresinden çıkan milletvekili sayısı kadar aday gösterir ve partilerin ilgili seçim çevresinden çıkaracağı milletvekili sayısı aldığı oy oranına göre belirlenir (Gözler, 2007:137-139). Oransal temsil sistemlerinin yönetimde istikrarın sağlanması adına yarattığı sorunların aşımı noktasında hayata geçirilen en önemli mekanizma ise baraj uygulamasıdır. Baraj uygulamalarını da kendi içerisinde basit seçim sayılı baraj, yüzde oranlı baraj ve onda oranlı baraj şeklinde sınıflamalara tabi tutmak mümkündür. Baraj uygulaması seçim çevresi düzeyinde ve ulusal düzeyde hayata geçirilebilir (Ustabulut, 2018:343).

Son olarak karma seçim sistemlerine bakıldığında ise ülke barajı ve seçim çevresi barajlarının; çoğunluk sistemi ile oransal temsil sistemlerinin birlikte kullanılması söz konusudur. Her ne kadar seçim sistemlerinin temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bir arada hayata geçirerek ideal bir demokratik düzenin tesisine katkı vermesi amaçlansa da hangi seçim sisteminin uygulanacağını sonuç itibarıyla siyasal bir tercih olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla baraj uygulamalarının ve seçim sistemlerinin birlikte kullanılabilmesi çok sayıda alternatiften söz etmek mümkündür (Gözler, 2007:143; Teziç, 2012:352).

Seçimlerin yasama ve yürütmedeki belirleyiciliğini işleten en önemli aktörler siyasal partilerdir. Rekabetçi, demokratik toplumlarda yarışan partilerin sayısına göre yapılan sınıflandırma parti sistemi olarak adlandırılır. Parti sistemlerine ilişkin yapılacak detaylı bir anlatım, Türk siyasal sisteminde cari dönemin yapısını analiz edebilmek açısından faydalı olacaktır.

2.2. Parti Sistemleri

Siyasal parti sistemlerine ilişkin sınıflandırma, ülkelerin siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel vb. yapısına göre farklılaşabileceği gibi bu sınıflandırmaların genellikle sayı kriteri üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında partilerin büyüklüğüne, bir diğer ifadeyle sistemdeki belirleyiciliklerine göre yapılan sınıflandırmalar da söz konusudur.

2.2.1. Parti Sistemlerinin Niceliksel Sınıflandırması

Parti sistemlerinin sayı kriteri esas alınarak sınıflandırılmasında en genel tasnif Maurice Duverger tarafından ortaya konmuştur. Duverger, parti sistemlerini tek parti, iki parti ve çok parti sistemleri olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmada sistemdeki efektif parti sayısı temel belirleyicidir (Duverger, 1974). Duverger'e göre temel ayırım iki parti sistemleri ile çok parti sistemleri arasındadır. Ancak bu temel ayırım özellikle çok parti sistemlerinin farklı tiplerini ortaya koymakta yetersiz kalmaktadır (Bölükbaşı, 2021:279).

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında liberal siyasetin hâkim konumu, bir yandan "*gerçek tek parti*" sistemlerini özellikle Batı toplumları için uygulanamaz kılarken, diğer yandan da siyasal sistemlerin rekabetçi yapıya bürünmesi siyasal parti sistemlerinin seçim sistemleri, iş birliği fırsatları, partiler arası güç ilişkileri gibi değişkenlere bağlı olarak yeniden sınıflandırılmasını gerekli kılmıştır (Wollinetz, 2006:53).

Çok parti sistemlerinin detaylı sınıflandırılmasında karşımıza çıkan en önemli isimlerden biri Jean Blondel'dir. Parti sistemi sınıflandırmasında niteliksel ve niceliksel kriterleri birlikte kullanan Blondel, 19 Batı ülkesinde 1945-1966 yılları arasında gerçekleştirilen seçimlere yönelik yaptığı çalışmada; seçimlerde ilk iki sırayı alan partilerin oy toplamının %89'un üzerinde olduğu sistemleri iki parti sistemi; ilk iki partinin oy toplamının %75-80 aralığında olduğu ve sistemde üçüncü bir küçük partinin bulunduğu sistemleri "*iki buçuk parti sistemi*", ilk iki partinin oy oranı toplamının %60-70 aralığında olduğu ve bu partilerden birinin %40'ın üzerinde ve ikinci partinin iki katından fazla oy aldığı sistemleri "*hakim partinin olduğu çok parti sistemi*" ve son olarak ilk iki partinin oy oranları toplamının %50'nin altında olduğu sistemleri ise "*hakim partisiz çok parti sistemi*" olarak isimlendirmiştir (Blondel, 1968:182-186). Bu sınıflandırmada bir partinin "*buçuk parti*" olarak nitelendirilebilmesi için seçim ittifaklarında, koalisyonların oluşmasında vb. belirleyici bir etkiye sahip olması gereklidir (Wollinetz, 2004:4). Bununla birlikte Blondel, sadece iki partili sistemleri kendi içerisinde sınıflandırmamış, ayrıca çok partili sistemler açısından da kısmî de olsa bir ayrıma gitmiştir (Mair, 2002:89-90).

Sayı kriteri üzerinden sınıflandırma yapan bir diğer isim olan Alan Ware, bu sınıflandırmayı yaparken partilerin meclisteki sandalyelerin en az %3'üne sahip olmasını temel ölçüt olarak kabul etmiştir (Ware, 1996:163-168). Ware tarafından yapılan sınıflandırmada parti sistemleri hâkim parti sistemi, iki parti sistemi, 3-5 partili sistemler ve 5'ten fazla partiye sahip sistemler şeklinde gruplandırılmaktadır. Ayrıca bu sistemleri de kendi içerisinde partilerin büyüklüklerine göre alt bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Örneğin, 5'ten fazla partiye sahip sistemlerde en büyük iki partinin toplam sandalye oranı %65'in üzerindeyse bu sistem "*iki büyük partiye sahip çok parti sistemi*" olarak adlandırılır. Ya da ilk iki partinin sandalye oranının %80'nin üzerinde olması ancak bir partinin meclis çoğunluğunu elde edememesi ve bu bağlamda sistemi dengeleyecek küçük bir partiye ihtiyaç duyulması durumunda bu sistem "*iki buçuk parti sistemi*" olarak sınıflandırılacaktır (Siaroff, 2006:2-3).

Yukarıda bahsedilen parti sistemlerine dayanarak, sayı ölçütü üzerinden en detaylı sınıflandırmalardan birini Alan Siaroff yapmıştır. Siaroff sadece %3 kriterini değil, bunun yanında birinci parti ile ikinci partinin ve ikinci parti ile üçüncü partinin sandalye sayılarının karşılaştırılmasını esas almıştır. Buna göre birinci partinin sandalye sayısının ikinci partinin sandalye sayısının en az 2 katı olup olmadığı ve ikinci partinin sandalye sayısının üçüncü partinin sandalye sayısının 2,5 katı olup olmadığı temel belirleyicidir (Croissant and Völkel, 2012:239).

Siaroff 820069, bahsedilen değişkenlere bağlı olarak 8 kademeli bir sınıflandırma ortaya koymuştur. Buna göre ilk iki partinin meclisteki sandalyelerin en az %95'ine sahip olduğu ve birinci partinin ikinci partinin iki katından fazla sandalye elde ettiği sistemler "*Baskın Bir Partiye Sahip İki Parti Sistemi*"; iki partinin %95 sandalyeyi elde ettiği ancak iki parti arasındaki dağılımın dengeli olduğu sistemler "*Rekabetçi İki Parti Sistemi*"; 3 ila 5 arasında partinin mecliste en az %3 oranında koltuk sahibi olduğu ve birinci partinin ikinci partinin 2 katı kadar sandalye elde edemediği ancak ikinci partinin üçüncü partinin 2,5 katından fazla sandalyeye sahip olduğu sistemler "*İki Ana Partiye Sahip Çok Parti Sistemi*"; 3 ila 5 arasında partinin mecliste sandalyelerin en az %3'üne sahip olduğu ve birinci partinin sandalye sayısının ikinci partinin sandalye sayısının en az iki katı olduğu sistemler "*Baskın Bir Partiye Sahip İlimli Çok Parti Sistemi*"; 3 ila 5 arasında partinin mecliste sandalyelerin en az %3'üne sahip olduğu ancak birinci partinin sandalye sayısının ikinci partinin sandalye sayısının 2 katından, ikinci partinin sandalye sayısının üçüncü partinin sandalye sayısının 2.5 katından az olduğu sistemler "*Parti Güçlerinin Dengeli Olduğu İlimli Çok Parti Sistemi*"; 5'ten fazla partinin meclisteki sandalyelerin en az %3'ünü elde ettiği sistemler ise 2 ve 2.5 kat kriterleri dikkate alındığında "*Bir Baskın Partiye Sahip Kutuplaşmış Çok Parti Sistemi*", "*İki Ana Partiye Sahip Kutuplaşmış Çok Parti Sistemi*" ve "*Parti Güçlerinin Dengeli Olduğu Kutuplaşmış Çok Parti Sistemi*" şeklinde detaylı bir sınıflandırma söz konusudur (Siaroff, 2006:6-13). Bu sınıflandırmayı aşağıdaki tablo ile daha anlaşılır bir şekilde ifade etmek mümkündür (Savut, 2017:131);

Tablo 1. Alan Siaroff'un Siyasal Parti Sistemi Sınıflandırması

Parti Sistemleri Kriterler	Meclisteki Sandalyelerin %3'ünden Fazlasına Sahip Parti Sayısı	Birinci Partinin Sandalye Sayısının İkinci Partiye Oranı	İkinci Partinin Sandalye Sayısının Üçüncü Partiye Oranı
Baskın Bir Partiye Sahip İki Parti Sistemi	2	≥ 2	-
Rekabetçi İki Parti Sistemi	2	< 2	-
Baskın Bir Partiye Sahip İlimli Çok Parti Sistemi	3-5	≥ 2	$< 2,5$
İki Ana Partiye Sahip İlimli Çok Parti Sistemi	3-5	< 2	$\geq 2,5$
Parti Güçlerinin Dengeli Olduğu İlimli Çok Parti Sistemi	3-5	< 2	$< 2,5$
Baskın Bir Partiye Sahip Kutuplaşmış Çok Parti Sistemi	+5	≥ 2	$< 2,5$
İki Ana Partiye Sahip Kutuplaşmış Çok Parti Sistemi	+5	< 2	$\geq 2,5$
Parti Güçlerinin Dengeli Olduğu Kutuplaşmış Çok Parti Sistemi	+5	< 2	$< 2,5$

Buraya kadar yapılmış olan tüm sınıflandırmalar niceliksel veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte parti sistemlerinin sadece sayılar üzerinden tasnif edilmesinin yeterli olmadığını, partilerin görece büyüklüklerinin ve siyasal sisteme yönelik etki potansiyellerinin de dikkate alınması gerektiğini düşünen yaklaşımlar söz konusudur.

2.2.2. Parti Sistemlerinin Niteliksel Sınıflandırması

Parti sistemlerine yönelik sayı temelli yapılan sınıflandırmaların aksine, partilerin oy oranlarından ve/veya sandalye sayılarından bağımsız olarak sistem içerisindeki belirleyici konumlarına göre yapılan sınıflandırmalar da söz konusudur. Bu kapsamda karşımıza çıkan en önemli isim Giovanni Sartori'dir. Sartori, ilk elde parti sistemleri sınıflandırmasında geleneksel sınıflandırmayı kabul etse de belirli oranların parti sisteminin sınıflandırılmasında belirleyici olarak kabul edilmesini yetersiz kabul etmiş ve partilerin koalisyon veya şantaj potansiyellerinin dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Buna göre, parti sistemi sınıflandırılırken belirli sayısal veriler üzerinden bir sınırlandırma yapılması, oy ya da sandalye sayısı olarak o oranın altında kalan ancak hükümet oluşumunu belirleyebilecek koalisyon partilerinin ve sistem karşıtı niteliği ile özellikle yasama faaliyetlerinde aykırı tutum takınabilecek şantaj partilerinin göz ardı edilmesine neden olur. (Sartori, 2005:107-109).

Sartori'nin (2005) koalisyon ve şantaj partileri ayırımında koalisyon partileri, uzun bir süre boyunca koalisyon oluşumunda rol oynayan ya da bu noktada kendisine ihtiyaç duyulan partileri ifade eder. Şantaj partileri ise aslında oy oranı/sayısı nedeniyle koalisyon senaryolarında belirleyici olabilecek ancak sistemin temel değer ve kurallarına karşıt olan ve bu nedenle de koalisyon pazarlıklarında değerlendirilmeyen, bununla birlikte sistemdeki varlığı ile partiler arası rekabette taktiksel anlamda belirleyici olan partilerdir. (Sartori, 2005:108). Bu tanımlama çerçevesinde bakıldığında Sartori'ye göre, parti sistemi hesaplaması yapılırken oy sayısı/oranı değil, bir partinin koalisyon veya şantaj potansiyeline sahip olup olmadığı temel belirleyici olmalıdır. Sartori'nin düşünceleri genel anlamda değerlendirildiğinde hem niceliksel hem de niteliksel değişkenlerin parti sistemi sınıflandırmasında birlikte kullanılması söz konusudur ve bu anlamıyla kendisi parti sistemlerini 7 başlık altında sınıflandırmıştır (Sartori, 2005:110);

- Tek Parti
- Hegemonik Parti
- Baskın Parti
- İki Parti
- Sınırlı Çoğulculuk

- Aşırı Çoğulculuk
- Atomize

Çalışmanın kapsamı dışına çıkmayarak bu sınıflandırmayı kısaca değerlendirmek gerekirse, tek parti sistemi siyasal alanda sadece tek bir partinin varlığına izin verilen; hegemonik parti sistemi iktidardaki parti dışındaki partilerin uydu partisi niteliğine sahip olduğu ve baskın parti sistemi ise özgür, demokratik ve rekabetçi bir siyasal yapıda sürekli aynı partinin meclis çoğunluğunu elde ettiği parti sistemlerini ifade eder. İki parti sistemi ise sadece iki partinin meclis çoğunluğu için rekabet ettiği sistemlerdir. Sartori'nin partilerinin niteliklerini dikkate alarak yaptığı sınıflandırma ise çok parti sistemi sınıflandırmalarında kendisini göstermektedir. Buna göre hiçbir partinin mutlak çoğunluğu elde etmesi söz konusu değildir ve dolayısıyla koalisyon ya da şantaj partileri sistem içerisinde önemli bir rol üstlenirler (Sartori, 2005:112). Sartori, çok partili sistemleri sınıflandırmasında 5-6 rakamlarını temel kriter olarak kabul ederek aslında ilk elde sayı kriterini dikkate aldığını net bir biçimde göstermiştir. Ancak buradaki 5 veya 6 rakamları kesin bir sınırı ifade etmez. Ona göre 5-6 partinin faaliyet gösterdiği bir sistem, partiler arasındaki iletişimi kolay kıldığı için önemlidir. Bunun yanında partiler arasındaki ideolojik mesafeyi de sınıflandırma kriteri içerisinde konumlandırarak nitelik unsuruna da yer vermiştir. Partiler arasındaki ideolojik mesafe, çok partili sistemlerin ılımlı mı yoksa aşırı kutuplaşmış mı olduğunun temel belirleyicisidir (Sartori, 2005:116-117).

ılımlı kutuplaşmış çok parti sistemleri, bünyesinde sistem karşıtı partileri barındırmakla birlikte, bu partilerin birbirlerine olan ideolojik mesafeleri uzak, etkinlikleri de zayıftır. Ayrıca ılımlı çok parti sistemlerinde iki temel kutup olduğu kabul edilir. Bir diğer ifadeyle, iktidarı destekleyen partiler bir blokta, muhalefet partileri ise diğer bir blokta toplanmış durumdadır. Muhalefet bloğu, mevcut iktidara alternatif bir iktidar yapılanması ortaya koyduğu sürece, muhalefet bloğunun içerisinde kaç parti olduğunun önemi yoktur. Bu sistemde partiler, siyasal yelpazenin merkezinde toplanmışlardır (Sartori, 2005:116-119). 6-8 partinin faaliyet gösterdiği aşırı kutuplaşmış sistemlerde ise partiler arasındaki ideolojik mesafe açılmıştır ve partilerin merkezde toplanması söz konusu değildir. Aksine merkezde yer alan partiler aşırı sağ ve soldaki partiler ile rekabet etmek durumundadırlar (Sartori, 2005:122). Son olarak atomize sistemler için çok fazla açıklama yapmaya gerek olmadığını belirten Sartori, 9 ve üzeri sayıda partinin faaliyet gösterdiği sistemleri atomize olarak nitelendirmiş ve bu sistemdeki partilerin birbirleri üzerinde etkisi olmadığını belirtmiştir (Sartori, 2005:111). Sartori tarafından ortaya konan parti sistemi sınıflandırmasını şu şekilde tablolaştırmak mümkündür (Kiriş, 2011:54):

Tablo 2. Sartori'nin Kutuplaşmış Parti Sistemi Sınıflandırması

Parti Sistemi	Kutup Sayısı	Kutuplaşma	Sistemin Dinamiği
Basit Çoğulculuk (İki Parti Sistemi)	İki Kutuplu	Yok	Merkezcil
ılımlı Çoğulculuk	İki Kutuplu	Az	Merkezcil
Aşırı Çoğulculuk	Çok Kutuplu	Çok	Merkezkaç

Hem sayı kriteri üzerinden hem de bu kriterin yanında partilerin görece etkinliklerini de dikkate alan sınıflandırmalar, siyasal sistemin çeşitli değişkenlerinin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle bir toplumda parti sistemi üzerinde belirleyici olacak çeşitli etkileşim alanları söz konusudur. Özellikle tercih edilen seçim sistemi ve mevcut siyasal sistem, parti sistemi tanımlamasını yaparken son derece etkili olmaktadır.

2.3. Parti Sistemlerinin Belirleyicileri

Parti sistemi, seçim sistemi ve siyasal sistemlerin birbirleri üzerindeki belirleyiciliği noktasında karşılıklı ilişkiselliğin varlığından söz etmek mümkündür. Bir diğer ifadeyle, salt parti sisteminin siyasal sistemi ya da seçim sisteminin parti sistemini belirlediğini söylemek eksik kalacaktır ve bu anlamıyla tüm bu sistemlerin birbirleri üzerinde etkili olabileceğini ifade etmek gerekir.

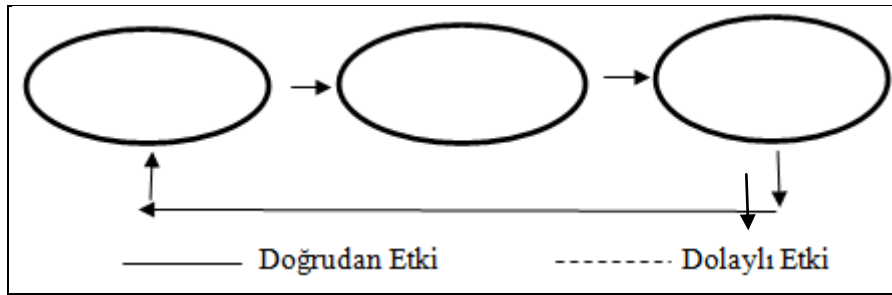
Seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisi, temeli Maurice Duverger tarafından atılan genel kabuller üzerinden tartışılmaktadır. Duverger seçim sistemlerini, parti sistemlerini belirleyen en önemli etken olarak görmektedir. Bahsedilen temel kabullere göre oransal temsil sistemleri partilerin birbirlerinden bağımsız olduğu, istikrarlı ve katı nitelikte çok parti sistemini doğurur. İki turlu çoğunluk sistemleri partilerin birbirlerine görece bağımlı olduğu, nispeten istikrarlı çok parti sistemini öne çıkarır. Son olarak tek turlu çoğunluk sistemleri ise iktidarın iki büyük parti arasındaki mücadelenin sonucunda belirlendiği iki parti sistemini teşvik eder (Duverger,

1974:274). Ancak Duverger’in seçim sistemlerinin parti sistemlerinin belirleyicisi olduğu düşüncesine yönelik belirsizlik yaklaşımı olarak nitelendirilebilecek eleştiriler de söz konusudur. Parti sistemlerinin gelişiminde seçim sistemlerinin belirleyici nedensel faktör olduğu düşüncesinin doğrulanamayacağı iddiası belirsizlik yaklaşımının temel çıkış noktasıdır (Tunç ve Erdoğan, 2016:31).

Özellikle tek turlu çoğunluk sisteminin iki parti sistemine fırsat verdiği şeklindeki önerme üzerinde çok fazla tartışma olmasa da oransal temsil ve iki turlu çoğunluk sistemlerinin çok partili sistemleri doğurduğu düşüncesine yönelik eleştiriler söz konusudur. Belirsizlik yaklaşımının eleştirilerine cevap veren isim ise Sartori olmuştur. Sartori belirsizlik yaklaşımının eleştirilerine cevap verirken, hiçbir şeyin nedensiz olmayacağını, bununla birlikte bir sonuç doğuran unsurun da bir nedenden kaynaklandığını ifade etmiştir. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, parti sistemlerinin nedeni olarak seçim sistemleri, aslında kendisi de bir başka nedenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal elitlerin seçim sistemleri ile ısrarla ilgilenmesi aslında bu nedenselliğin bir sonucudur (Sartori, 1994:27).

Sartori’nin seçim sistemlerinin belirleyiciliği noktasında vurgu yaptığı nedensellik ilişkisi, aslında seçim sistemlerinin de siyasal sistemlerden etkilendiği kabulüne dayanmaktadır. Buna göre demokratik siyasal sistemlerde siyasal elitler, sistemin temel unsurlarıyla devamını sağlamak ya da sistemdeki değişikliklerin gerektirdiği yenilikleri hayata geçirmek adına seçim sistemleri özelinde de siyasa üretmeyi tercih edebilirler. Bir diğer ifadeyle seçim sistemleri, korunması ya da değiştirilmesi düşünülen güç dengeleri doğrultusunda biçimlendirilebilirler. Bir siyasal tercih olarak ortaya konan seçim sistemleri içerdiği kurallar ile yarışın aktörleri olan siyasal partileri doğrudan etkileyecektir. Siyasal partiler de iktidar yarışında ellerini güçlü kılmak adına siyasal sistem üzerinde belirleyici olmayı amaçlayacaktır. Dolayısıyla, daha önce de bahsedildiği gibi seçim sistemi, parti sistemi ve siyasal sistem arasında bir ilişkisellik söz konusudur. Bu durumu Cotteret ve Emeri’nin aşağıdaki grafiği ile de açıklamak mümkündür (Cotteret and Emeri, 1991:86):

Şekil 1. Seçim Sistemi – Parti Sistemi – Siyasal Sistem İlişkisi

Kaynak: Cotteret and Emeri, 1991:86.

Cotteret ve Emeri tarafından ortaya konan grafik üzerinden de kolayca anlaşılabilceği gibi seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerinde ve parti sistemlerinin de siyasal sistem üzerinde doğrudan etkisi söz konusudur. Ayrıca siyasal sistem de seçim sistemini doğrudan etkilemekte ve bu bağlamda siyasal sistemin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadırlar. Seçim sisteminin siyasal sistem üzerindeki etkisi ise dolaylı olarak yansımaktadır. Sonuç itibariyle bu 3 değişkeni birbirinden bağımsız bir şekilde değerlendirmek mümkün değildir. Türkiye’de de özellikle 2017 yılındaki Anayasa değişikliği ile birlikte hukuken, 2018 yılındaki genel seçimler ile de fiilen geçilen yeni hükümet sistemi, hem seçim sistemi üzerinde hem de buna bağlı olarak siyasal parti sisteminde değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler parti sisteminde hem nicelik hem de nitelik olarak yeniliklere kaynaklık etmiştir.

3. TÜRKİYE’DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN PARTİ SİSTEMİNE ETKİSİ

Türkiye siyasetinde parti sistemleri, çeşitli akademik çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmalar özellikle çok partili sistemin detaylandırılması bağlamında, tarihsel süreçte görülen parti sistemlerini konu almıştır. Ancak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile birlikte seçim sisteminde de değişiklikler yaşanmış; bununla birlikte partiler arasındaki ilişkilerde ve güç dengelerinde yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla cari dönem Türkiye siyasetinin parti sistemini sadece nicelik üzerinden açıklamak yetersiz kalmaktadır.

Recep Tayyip Erdoğan’ın 2014 yılında gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Türkiye’nin halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı olarak göreve başlaması ve kendisinin geçmişin aksine icracı bir

cumhurbaşkanı kimliği sergilemesi, mevcut durumun parlamenter sistem ile çelişmesine neden oldu. Bir diğer ifadeyle fiilî durum ile hukukî durum arasında bir uyumsuzluk söz konusuydu. Bu uyumsuzluğu ortadan kaldırmak adına Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) birlikte hareket etmesi sonucu 2017 yılında gerçekleştirilen referandum ile Türkiye Cumhuriyeti'nin hükümet sistemi değiştirildi ve yürütme yetkisi doğrudan cumhurbaşkanına verildi. Değişikliklerle ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı gün yapılmasına, Cumhurbaşkanı seçilebilmek için geçerli oyların salt çoğunluğunun alınmasına (iki turlu çoğunluk sistemi) karar verildi. Ayrıca Cumhurbaşkanının (varsa) partisi ile ilişkisini kesmesi zorunluluğu da kaldırıldı (Resmî Gazete, Sayı:29976). Dolayısıyla yeni dönemde milletvekilliği seçimi için ülke barajlı oransal temsil sistemi ile Cumhurbaşkanı seçiminde iki turlu çoğunluk sistemi birlikte kullanılmaya başlandı. Bu durum, Türkiye siyasetinin tarihsel seyri de dikkate alındığında parti sistemi ve partiler arası ilişkiler açısından önemli sonuçlar doğuracaktı. Nitekim Türkiye siyasetinde Demokrat Parti dışında hiçbir partinin milletvekilliği seçimlerinde %50 oranını aşmamış olması cumhurbaşkanı seçimi için partilerin kuracağı iş birliğini bir zorunluluk haline getirmişti.

Yeni dönemin yarattığı zorunluluk haline bir çözüm arayışı olarak ortaya konduğu düşünülebilecek ittifak sistemi, parti sistemlerini etkileyen bir başka unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk siyasal tarihi kimi seçimlerde partiler arasındaki iş birliği girişimlerine sahne olmuştur. Ancak 2018 yılında hayata geçirilen düzenleme, parti ittifaklarını yasal bir zemine taşıması noktasında anlamlıdır. Kamuoyunda ittifak yasası olarak bilinen düzenlemenin gündeme gelişi aslında tam da siyasal sistemin seçim sistemleri üzerindeki etkisine kanıt olarak gösterilebilecek bir örnektir. Dönem itibarıyla Adalet Bakanı olarak görev yapan Abdülhamit Gül'ün "*canlı bir organizma olan siyasal sistemin ihtiyaç duyduğu bir düzenleme*" olarak tanımladığı 7102 sayılı "*Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*" 16 Mart 2018 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Değişiklik ile birlikte seçime katılma yeterliliği olan siyasal partilere ittifak yapma imkânının tanınması ve ittifak bloğunun seçim barajını aşması durumunda, İttifak sistemi içerisinde yer alan bir siyasal partinin de tek başına aldığı oya bakılmaksızın barajı aşmış sayılması hem temsil adaleti hem de cumhurbaşkanı adaylığı noktasında önemli sonuçlar doğurmuştur. Böyle bir sonucun ortaya çıkması cari dönem Türkiye siyasetinde parti sistemlerinin sadece sayısal olarak açıklanmayacağını, bunun yanında Sartori'nin sınıflandırmasındaki koalisyon ve/veya şantaj partilerinin de hesaba katılması gerektiğini göstermektedir.

3.1. 24 Haziran 2018 Seçimleri

Türkiye yeni Hükümet sisteminin hayata geçirileceği ve ittifak sisteminin uygulanacağı ilk seçimleri 2018 yılının Haziran ayında yaşadı. Öncelikle Cumhurbaşkanı adaylarına bakıldığında AK Parti ve MHP gruplarının Recep Tayyip Erdoğan'ı, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) grubunun Muharrem İnce'yi, Halkların Demokratik Partisi (HDP) grubunun Selahattin Demirtaş'ı aday gösterdiği görülmektedir. Meral Akşener, Doğu Perinçek ve Temel Karamollaoğlu ise seçmenler tarafından aday gösterilmiştir.

2017 yılındaki referandumda hükümet sistemi değişikliği konusunda birlikte hareket eden AK Parti ve MHP, Erdoğan'ın cumhurbaşkanı adaylığında olduğu gibi milletvekillerinin seçimi konusunda da ortak noktada buluştular ve iki parti Cumhuriyet İttifakı adı altında seçime birlikte katıldılar. Muhalefet bloğunda ise her ne kadar cumhurbaşkanı adaylığı konusunda bir uzlaşma söz konusu olmasa da milletvekillerinin seçiminde kısmen bir birliktelik söz konusuydu. Muhalefet kanadında sürecin taşıyıcılığını CHP yapmaktaydı. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu referandum sürecindeki "*hayır*" bloğunun bir arada olması gerekliliğini savunsa da muhalefet içerisinde ideolojik anlamda birlikte olamayacak partiler yer almaktaydı. Buna bağlı olarak CHP, İYİ Parti ve Saadet Partisi (SP) birlikteliği ile Millet İttifakı oluşturuldu. HDP ise seçime kendi başına girmeyi tercih etti. İttifak bloklarının oluşması seçime katılacak partiler açısından da değişiklikler yaratmıştı. Buna göre Büyük Birlik Partisi'nden (BBP) 18 isim AK Parti listelerinden, DP'den de 4 isim İYİ Parti listelerinden aday gösterilerek seçim yarışına katıldılar. Bağımsız Türkiye Partisi ise seçimlere katılmadı (www.ysk.gov.tr; www.aa.com.tr). Ayrıca her ne kadar resmen bir ittifak bloğu oluşturmamış olsalar da benzer bir durum sol siyaset için de geçerliydi. Türkiye İşçi Partisi (TİP) de dâhil olmak üzere 9 sol/sosyalist partiden isimler HDP listelerinden aday gösterilerek seçim yarışında yer aldılar (www.bbc.com). 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerin sonuçları şu şekildedir (www.ysk.gov.tr):

Tablo 3. 24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

PARTİLER SONUÇ	OY SAYISI	OY ORANI	TEMSİL ORANI	MİLLETVEKİLİ SAYISI
AK PARTİ	21.338.693	42,56	49,16	295
CHP	11.354.190	22,65	24,33	146
MHP	5.565.331	11,1	8,16	49
HDP	5.867.302	11,7	10,5	63
İYİ Parti	4.993.479	9,96	7,16	43
SP	672.139	1,34	-	-
Vatan Partisi	114.872	0,23	-	-
Hür Dava Partisi	155.539	0,31	-	-
Bağımsızlar	75.630	0,15	-	-

2018 seçimlerinin sonuçlarını parti sistemi açısından incelemeye başlamadan önce temsil konusuna baktığımızda, eski sistemde TBMM’de sandalye elde edemeyecek partilerin ittifak sistemi sayesinde temsil imkânı kazandığı görülmektedir. Örneğin ittifak sistemine dâhil olmaması durumunda ülke barajının altında kalacak olan İYİ Parti’nin temsilci çıkarması mümkün olmayacakken, yeni sistemin %10 ülke barajının çok düşük bir oranla gerisinde kalan İYİ Parti açısından temsil adaletini sağladığı söylenebilir. Bununla birlikte geleneksel oy eğilimleri/potansiyelleri dikkate alındığında milletvekilliği kazanmaları mümkün olmayan DP, BBP ve TİP gibi partiler bu sistem sayesinde TBMM’de temsil edilebilme şansına sahip olmuşlardır. Bu partilerin milletvekili sayıları çok düşük olsa da yeni sistemin aşkın temsile kapı aralayan ilk örneğini 2018 seçimlerinde görmek mümkündür. Bu durum 2023 seçimleri ile birlikte çok daha net bir biçimde kendisini gösterecektir.

Seçim sonuçlarına öncelikle sayısal anlamda bakıldığında, en detaylı çok parti sistemi analizini sunan Siaroff’un tipolojisine göre birinci sıradaki parti AK Parti’nin sandalye sayısı ikinci sıradaki CHP’nin sandalye sayısının 2 katından fazladır. İkinci sıradaki CHP’nin sandalye sayısı ise üçüncü sıradaki HDP’nin 2.5 katından azdır. Ancak gerek ittifak sistemi içerisinde farklı partilerin listesinden aday gösterilerek gerekse de baraj engelini aşabilmek adına başka partiden aday gösterilerek TBMM’ye giren isimlerin kendi partilerine döndükleri dikkate alındığında küçük farklarla da olsa değişiklikler meydana gelmektedir. Örneğin, AK Parti’den 1 BBP’li isim, HDP’den de 4 TİP’li isim çıkarıldığında partilerin 2 ve 2.5 kat kriterlerine göre aralarındaki fark oldukça azalmaktadır.

CHP’nin sandalye sayısının 2 katı 292 olarak karşımıza çıkarken bu sayı, AK Parti’nin sandalye sayısının (294) çok az farkla gerisinde kalmaktadır. Benzer şekilde HDP’den 4 vekil ayrıldıktan sonra 59 vekili 2.5 ile çarptığımızda ulaşılan 147,5 sayısı CHP’nin sandalye sayısının (146) çok küçük bir farkla üzerindedir. Dolayısıyla bu kadar küçük farklar söz konusu iken sistemi sadece sayı kriteri üzerinden değerlendirmek sağlıklı sonuç vermeyecektir.

Bu noktada 2018 seçimleri özelinde düşündüğümüzde, gerek cumhurbaşkanlığı adaylığına destek vermek, gerekse de muhalefeti mümkün olduğunca güçlendirmek adına Sartori’nin sınıflandırmasındaki koalisyon partilerini de dikkate almak gereklidir. Ayrıca seçim sonrasında kendi partilerine dönen adaylar dikkate alındığında TBMM’de 8 partinin faaliyet gösterdiği¹ görülmektedir.

2018 seçimlerinin sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan tabloyu, salt niceliksel açıdan bakıldığında “*baskın bir partiye sahip çok parti sistemi*” olarak nitelendirmek mümkündür. Hem niceliksel hem de niteliksel değişkenler bir arada düşünüldüğünde ise koalisyon partilerinin aktif olarak rol oynadığı; sistem dinamiğinin merkezci ve kutuplaşmanın az olduğu iki kutuplu ılımlı çoğulculuğa sahip çok parti sistemi tanımlaması yapılabilir. Türkiye siyasetinde hükümet sistemi değişikliği ile birlikte sistemdeki etkinlikleri artıran koalisyon ve şantaj partilerinin varlığı 2023 yılındaki seçimlerde kendisini çok daha net göstermiştir.

1 Sadece farklı bir partinin listesinden aday gösterilerek seçilen ve seçimden sonra partisine geri dönen isimler dikkate alınmıştır. Yasama dönemi içerisinde parti değiştiren ya da yeni kurulan partilere katılan isimler dikkate alınmamıştır.

3.2. 14 Mayıs 2023 Seçimleri

Türkiye'nin hükümet sistemi değişikliğinin yaşanmasının ardından ikinci seçimi 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleştirdi. Geçen 5 yıllık süre özellikle ittifak siyasetinin konsolidasyonu açısından önemli bir süreci ifade etmekteydi. Bir diğer deyişle iki seçim arası dönem, gerek mevcut ittifak yapılarının sürdürülüp genişletilmesine gerekse de yeni ittifak oluşumlarının meydana gelmesine sahne oldu.

2023 seçimlerindeki ittifak yapılanmalarına değinmeden önce, seçimlerden yaklaşık 1 yıl önce seçim mevzuatında yapılan bir değişikliğe dikkat çekmek gerekmektedir. 7393 Sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* ile getirilen yeniliklere bakıldığında öncelikle seçim barajının %7'ye düşürüldüğü görülmektedir. İttifakın aldığı toplam oyun seçim barajını geçmesi durumunda ittifak içerisinde yer alan tüm partilerin barajı geçmiş sayılacağı şeklindeki uygulamanın devam etmesi ile birlikte milletvekili dağılımının usulü değiştirilmiştir. Buna göre bir seçim çevresinde milletvekili hesabı ve dağılımı yapılırken ittifakın aldığı toplam oy değil, ittifak içerisinde yer alan her bir partinin ilgili seçim çevresinde almış olduğu oy sayısının dikkate alınacağı düzenlenmiştir (Resmî Gazete, Sayı:31801). Buna göre ittifak sistemi, milletvekili seçimi noktasında sadece ittifak içerisindeki partilerin seçim barajını aşması noktasında bir katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Hem seçim barajının %7'ye düşürülmesi hem de partilerin ittifak desteği olmadan doğrudan aldıkları oy sayısına göre TBMM'ye temsilci gönderebilecek olması temsilde adaletin sağlanması noktasında önemli görülebilir. Ancak siyasal partiler, 2018 seçimlerinde olduğu gibi adaylarına farklı partilerin listelerinde yer vererek bu düzenlemeyi de By-Pass etmeyi başarmışlardır.

2018 seçimlerinde olduğu gibi 2023 seçimleri de seçim sisteminin bir sonucu olarak partiler arasındaki iş birliğini zorunlu kılmaktaydı. Buna bağlı olarak bir yandan mevcut ittifak bloklarının genişletilmesi için çalışılırken diğer yandan da yeni ittifaklar oluşturuldu. Çalışma kapsamının dışına çıkmamak adına, partilerin ittifaklar içerisindeki konumlanışlarının spekülatif nedenlerine değinmeden seçim öncesinde ittifak yapılanmalarına bakıldığında, özellikle iki büyük ittifak bloğu olan *Cumhur İttifakı* ve *Millet İttifakı*'nda Cumhurbaşkanı seçimini kazanabilmek ve TBMM'de temsilci bulundurabilmek için sistemin küçük partileri ile iş birliğine gidildiği görülmektedir. Özellikle muhalefet bloğunun iktidar karşısındaki konumlanışını güçlendirme çabası doğrultusunda CHP, İYİ Parti ve SP'den oluşan *Millet İttifakı*'nın, *Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA Partisi)*, *Gelecek Partisi (GP)* ve DP'nin katılımıyla genişlediği ve kamuoyunda "Altılı Masa" olarak adlandırılacak yeni bir oluşumun meydana getirildiği görülmektedir. Seçim sürecine girildiğinde öncelikle bu 6 partinin *Millet İttifakı* ismi altında seçimlerde yarışacağı protokole bağlansa da daha sonra YSK'ye sunulan ek protokol ile SP, DP, GP ve DEVA Partisi'nin CHP listelerinden seçime girecekleri açıklandı. Böylelikle *Millet İttifakı* resmî olarak CHP ve İYİ Parti'den oluşmuştu (www.indyrturk.com). BBP ve Yeniden Refah Partisi (YRP) ise *Cumhur İttifakı*'na katıldılar. Bu iki büyük ittifak dışında Türkiye Komünist Partisi, Türkiye Komünist Hareketi ve Sol Parti'nin birlikteliğiyle oluşan *Sosyalist Güç Birliği İttifakı*; Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi ile TİP birlikteliğiyle oluşan *Emek ve Özgürlük İttifakı* ve Adalet Partisi ile Zafer Partisi'nin birlikteliğiyle oluşan *ATA İttifakı* 2023 seçimlerin boy gösteren diğer ittifak oluşumlarıdır.

2023 seçimleri başka partilerin listelerinden seçime giren ittifak adayları açısından dikkat çekici bir niteliğe sahiptir. Daha önce de belirtildiği gibi *Altılı Masa*'nın 4 partisi CHP listelerinden aday gösterilecek isimlerle seçime katılmaya karar vermişti. Buna göre CHP listelerinde 25 sıra DEVA Partisi'ne, 24 sıra SP'ye, 19 sıra GP'ye ve 3 sıra da DP'ye ayrıldı. Türkiye Değişim Partisi (TDP) Genel Başkanı Mustafa Sarıgül de CHP'den Erzincan 1. sıra adayı olarak gösterildi. Ayrıca CHP ve İYİ Parti 16 ilde seçimlere fermuar yöntemiyle girdiler (www.cumhuriyet.com.tr). *Cumhur İttifakı* bloğuna bakıldığında ise BBP ve YRP'nin ittifak içerisinde ancak kendi listeleriyle seçime katıldıkları görülürken, Demokratik Sol Parti'den (DSP) 3, Hür Dava Partisi'nden (HÜDA PAR) 4 isim AK Parti listelerinden aday gösterildiler (www.haber.sol.org.tr). Emek ve Özgürlük İttifakı'nın başka partinin listesinden seçime girilmesi noktasında çatı partisi Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi olmuştur. Buna göre Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'nin milletvekili listelerinden 2 sıra Demokratik Bölgeler Partisi'ne, 2 sıra HDP'ye, 58 sıra Emek Partisi'ne, 1 sıra Emekçi Hareket Partisi'ne ve 8 sıra Toplumsal Özgürlük Partisi'ne ayrıldı.

Çalışma başlığında da yer alan aşkın temsil tezini güçlendirebilmek adına partilerin seçim sürecinde yapılan anketlerde Türkiye genelindeki oy potansiyeline bakmak faydalı olacaktır.² 24 Haziran 2018 seçimlerinden 14 Mayıs 2023'e kadar uzanan süreçte Türkiye'de kayıtlı olarak aktif şekilde faaliyet gösteren ve sonuçların

2 Sadece ittifak içerisinde yer alarak ya da başka partinin listesinde seçime girip seçim sonucunda milletvekilliği kazanan partilere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

güvenilir kaynaklardan teyit edilebildiği şirketlerin yaptıkları anketlerden elde edilen veriler dikkate alınarak ilk olarak Cumhuriyet İttifakı içerisinde yer alan görece küçük partilere bakıldığında YRP’nin en yüksek oy oranına %1,46 ile Ağustos 2022’de yapılan 14 anketin sonucunda ulaştığı, Mayıs 2023’teki 25 anketin sonucuna göre %1.16 oy aldığı görülmektedir. DSP ve HÜDA Par ise anket ortalamalarında çok düşük oy oranlarına sahip oldukları için anket listelerinde kendilerine yer bulamamışlardır. Millet ittifakı bloğunda CHP listelerinde kendisine en fazla yer ayrılan parti olan DEVA Partisi’nin durumuna bakıldığında, partinin en yüksek oy oranına %3,83 ile seçimlerden yaklaşık 17 ay önce Ekim 2021’de yapılan 12 anketin ortalamasında ulaştığı görülmektedir. Partinin CHP listelerinde seçime katılacağını açıkladığı 2023 Nisan ayından hemen önce yani Mart 2023 anketlerindeki durumuna bakıldığında 18 anketin ortalamasında %1,38 oy oranına sahip olduğu görülmektedir. CHP listelerinde 24 ismin yer aldığı SP ise iki seçim arası dönemde en yüksek oy oranına 2019 yılının Eylül ayında gerçekleştirilen anketlerin ortalamasına göre %1,7 ile ulaşmıştır. Partinin Mart 2023 anketlerindeki oy ortalaması 0,78’dir. GP, Ekim 2021’deki 12 anketin ortalamasına göre %2,17 ile süreçteki en yüksek oy oranına ulaşırken Mart 2023 anketlerindeki ortalaması %1,18’de kalmıştır. DP ise iki seçim arası dönemdeki anketlerde sadece Mart 2023 anketlerinde 0,45 ile kendisine yer bulabilmiştir. CHP listelerinde yer verilen son parti olarak TDP’ye bakıldığında ise Şubat 2023’teki 6 anketin ortalamasında %2,08 oy oranı ile en yüksek ortalamaya ulaştığı görülürken Mart 2023’teki 18 anketin ortalamasındaki oy oranı %0,83’tür. Emek ve Özgürlük İttifakı içerisinde seçime giren TİP, iki seçim arası dönemde en yüksek oy oranına seçimlerden hemen önce yapılan Mayıs 2023’e ait 25 anketin ortalamasında %1,75 oy oranı ile ulaşmıştır. Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi listelerinde seçime katılan Demokratik Bölgeler Partisi, Emek Partisi, Emekçi Hareket Partisi ve Toplumsal Özgürlük Partisi anket listelerinde kendilerine yer bulamamışlardır (www.wikipedia.org).

Seçimlerde Cumhurbaşkanı adaylığı konusuna bakıldığında ise Cumhuriyet İttifakı’nın Recep Tayyip Erdoğan’ı, muhalefetin ikinci büyük ittifak oluşumu ve Altılı Masa’nın Kemal Kılıçdaroğlu’nu, ATA ittifakı’nın Sinan Oğan’ı desteklediği görülmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı adaylığı YSK tarafından kabul edilen ve oy pusulalarında ismi yer alan ancak süreç içerisinde adaylıktan çekilen Muharrem İnce de resmî adaylar arasında yer almıştır. Sonuç itibarıyla 14 Mayıs 2023 seçimlerine resmîyette 4 ancak fiiliyatta 3 Cumhurbaşkanı adayı, 5 ittifak yapılanması ve gerek ittifak içerisinde kendi listeleriyle gerekse de herhangi bir ittifak içerisinde yer almayan toplam 24 parti ile gidilmiştir (www.ysk.gov.tr). 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerin sonuçları şu şekildedir (www.ysk.gov.tr);

Tablo 4. 14 Mayıs 2023 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

PARTİLER	SONUÇ	OY SAYISI	OY ORANI	TEMSİL ORANI	MİLLETVEKİLİ SAYISI
AK PARTİ		19.392.462	35,62	44,66	268
CHP		13.802.183	25,35	28,16	169
Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi		4.803.922	8,82	10,16	61
MHP		5.565.331	10,07	8,33	50
İYİ Parti		5.275.981	9,69	7,16	43
YRP		1.527.048	2,8	0,83	5
TİP		956.057	1,76	0,66	4

Seçimlerin ilk sonuçlarına göre TBMM içerisinde 7 partinin temsil edildiğini ve Siaroff’un 2 ve 2,5 kat kriterlerine göre AK Parti’nin sandalye sayısının CHP’nin sandalye sayısının 2 katından az; CHP’nin sandalye sayısının ise Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi’nin sandalye sayısının 2.5 katından fazla olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre 2023 seçimleri sonrasında oluşan sistemi, “iki büyük partinin egemen olduğu ilımlı kutuplaşmış çok parti sistemi” olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak başka partilerin listesinden seçime giren isimlerin kendi partilerine dönmelerinin ardından tablo değişmektedir. Seçim sonrasındaki verilere göre 28. Dönem TBMM’de partilerin sandalye dağılımı şu şekildedir (www.tbmm.gov.tr);

Tablo 5. 28. Dönem TBMM Sandalye Dağılımı

Partiler Sandalye	Eski Sandalye Sayısı	Eski Sandalye Oranı	Yeni Sandalye Sayısı	Yeni Sandalye Oranı
AK PARTİ	268	44,66	263	43,83
CHP	169	28,16	130	21,66
Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi	61	10,16	57	9,5
MHP	50	8,33	50	8,33
İYİ Parti	43	7,16	44	7,33
YRP	5	0,83	5	0,83
TİP	4	0,66	4	0,66
SP	-	-	20 ³	3,33
DEVA Partisi	-	-	15	2,5
HÜDA PAR	-	-	4	0,66
DP	-	-	3	0,5
Demokratik Bölgeler Partisi	-	-	2	0,33
Emek Partisi	-	-	1	0,33
DSP	-	-	1	0,16

Güncel dağılım⁴ sonrasında parti sistemi yine sadece sayısal anlamda değerlendirildiğinde, AK Parti'nin güncel sandalye sayısının (263) CHP'nin sandalye sayısının 2 katından (260) fazla olduğu; bununla birlikte CHP'nin sandalye sayısının (130) Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'nin sandalye sayısının 2,5 katının (142,5) hayli altında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tıpkı 2018'de olduğu gibi sadece sayısal veriler üzerinden bir değerlendirme yapmak yetersiz olacaktır. Özellikle CHP'nin seçim öncesi dönemde yaşanan görüşmelerin bir sonucu olarak kaybettiği sandalye sayısı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan 14 partili Meclis yapısı sistemin kutuplaşma düzeyinin arttığını göstermektedir. Özellikle seçim öncesinde sahip oldukları oy potansiyelleri dikkate alındığında Meclis'te sandalye kazanması mümkün olmayacak partilerin, TBMM'de bu potansiyellerinin üzerinde temsil oranına sahip olması "aşkın temsilin yeni bir yüzü"nü ortaya koymaktadır. Cumhurbaşkanı adaylığına destek verme şartıyla başka partilerin listelerinden aday gösterilerek Meclis'e giren partilerin ideolojik yelpazedeki konumlanışı da dikkate alındığında ve hem nitel hem de nicel veriler birlikte değerlendirildiğinde cari dönem Türkiye siyasetinin parti sistemini; koalisyon ve şantaj partilerinin aktif olduğu, sistem dinamiğinin merkezden uzaklaştığı, baskın bir partiye sahip aşırı kutuplaşmış çok parti sistemi olarak değerlendirmek mümkündür.

4. SONUÇ

Demokratik siyasal sistemlerin vazgeçilmez unsuru olan siyasal partilerin sistem içerisindeki niceliksel konumu belirleyen en önemli unsur seçim sistemleridir. Seçim sistemleri ise siyasal sistemin temel dinamiklerinden bağımsız düşünülemezler. Bir diğer ifadeyle seçim sistemi tasarımının bizzat kendisi aslında bir siyasa üretim sürecidir. Literatürde seçim sistemleri ile parti sistemleri arasında doğrudan ilişki kurulduğu ve seçim sistemlerinin de siyasal sistemden bağımsız konumlanmadığı düşünüldüğünde, siyasal sistemlerin seçim sistemleri üzerinden parti sistemlerini yarattığı da değerlendirilebilir.

Türkiye 2017 yılında gerçekleştirilen referandum ile birlikte hukuken yeni bir Hükümet sistemine geçiş yaptı. Yine siyasal sistemin seçim sistemi üzerindeki etkisi bakımından bu değişiklik, bir seçim sistemi değişikliğini de beraberinde getirdi ve Cumhurbaşkanı seçiminde iki türlü çoğunluk sistemi tercih edildi. Bu sistemin bir zorunluluk olarak ortaya koyduğu %50+1 şartı seçim sistemindeki bir başka değişikliği beraberinde getirdi ve partilerin milletvekili genel seçimlerine ittifak yaparak girmesinin önü açıldı.

3 Seçimlerin sonucunda Meclis'e girmeye hak kazanan 10 GP'li isim ortak grup kurabilmek adına SP'ye katılmışlardır.

4 Sandalye sayılarının karşılaştırılmasında Mayıs 2023 tarihindeki genel seçimlerinin ardından yaşanan değişiklikler sonrası ortaya çıkan tablo dikkate alınmıştır. Mart 2024'teki yerel seçimler sonrasında partilerin milletvekili sayısındaki değişiklikler, nedensellik açısından çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Alan yazınında iki türlü çoğunluk sisteminin ılımlı çok parti sistemini beraberinde getireceği noktasında bir kabul söz konusudur. Bu anlamda sadece sayısal anlamda bakıldığında sistemin 3-5 partili bir yapıya bürünmesi beklenir. Ancak Türkiye siyaseti özelinde ittifak sisteminin de yasal bir zemine kavuşmasıyla literatürdeki genel kabulün aksi bir durum ortaya çıkmıştır. Öncelikle iki türlü çoğunluk sistemi ile ittifak sistemi birlikteliğini parti sistemi açısından değerlendirdiğimizde, sistemin giderek aşırı kutuplaşmış bir yapıya evrildiği görülmektedir. 2018 seçimleri sonrasında ortaya çıkan 5 partili (daha sonra bu sayı 8’e yükselmiştir) Meclis yapısı 2023 seçimleri sonucunda 14 partili bir hal almıştır. Sistemin bu kadar çok sayıda partiye Meclis’te temsil imkânı vermesinin temel nedeni ise Cumhurbaşkanı seçimi noktasında gerçekleştirilen işbirlikleridir. Bir diğer ifadeyle cari dönem Türkiye siyasetinde Cumhurbaşkanı seçimi ile milletvekili genel seçimlerinin aynı gün yapılıyor olması ve sistemin gerektirdiği salt çoğunluk zorunluluğu küçük partilerin gerek koalisyon gerekse de şantaj yoluyla Meclis’te sandalye kazanmasına imkân vermiştir. Ayrıca yine iki türlü çoğunluk sisteminin sonucu olarak parti sisteminin ılımlı bir çoğulculuğa sahip olması beklenirken, seçimler sonucunda ortaya çıkan sandalye dağılımları göstermektedir ki sistem bir yandan aşırı kutuplaşmaya doğru bir ivme izlerken diğer yandan da bir partinin baskın konum elde ettiği görülmektedir. Bu durumun temel nedeni de ikinci büyük parti konumundaki CHP’nin seçim öncesindeki ortak liste tercihinden dolayı kaybettiği sandalyeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında cari dönem Türkiye siyasetinin parti sistemini baskın bir partiye sahip, koalisyon/şantaj partilerinin etkin olduğu, sistem dinamiğinin merkezden uzaklaşma eğilimi gösterdiği, aşırı kutuplaşmış çok parti sistemi olarak değerlendirmek mümkündür.

Türkiye siyasetinin mevcut konumu, siyasal temsil açısından da olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilebilecek yeni sonuçlar doğurmaktadır. Öncelikle olumlu sonuca baktığımızda, ittifak sisteminin varlığı ve ittifak oylarının ülke barajını geçmesi durumunda ittifak içerisindeki partilerin de barajı geçmiş sayılması durumu ittifak içerisinde kendi listeleriyle seçime giren partilerin gerçek anlamda hak ettikleri oranda temsiline imkân verebilmektedir. 2018 seçimlerinde barajın çok az bir oyla gerisinde kalan İYİ Parti’nin ve 2023 seçimlerinde YRP’nin ittifak sistemi sayesinde sandalye kazanabilmesi temsil adaleti açısından olumlu bir sonuca işaret etmektedir. Buna karşın, Cumhurbaşkanı seçimleri noktasında küçük partilerin desteğine ihtiyaç duyulması ve her iki seçimin de aynı gün yapılıyor olması küçük partilerin pazarlık noktasında elini güçlendirmektedir. Bu partiler, Cumhurbaşkanı adaylığına ve/veya Cumhurbaşkanı seçimine destek vermek şartıyla büyük partilerin listelerinden seçime katılma şansı elde etmişlerdir. Seçim öncesinde yapılan anketlerin sonuçlarından da anlaşılabilceği üzere seçimlere kendi listeleriyle girmeleri durumunda ya çok sınırlı sayıda sandalyeye sahip olabilecek ya da hiçbir şekilde sandalye kazanamayacak partiler ittifak içerisindeki konumlanışları sayesinde Meclis’te temsil imkânı elde etmişlerdir. Bu da seçmen tercihinin by-pass edilmesine ve yeni bir yüzüyle aşkın temsile neden olmaktadır.

YAZAR BEYANI / AUTHORS’ DECLARATION:

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Makale yazım ve intihal/benzerlik açısından kontrol edilmiştir. Makale, “*en az iki dış hakem*” ve “*çift taraflı körleme*” yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yazar, dergiye imzalı “*Telif Devir Formu*” belgesi göndermiştir. Mevcut çalışma için mevzuat gereği etik izni alınmaya ihtiyaç yoktur. Bu konuda yazarlar tarafından dergiye “*Etik İznine Gerek Olmadığına Dair Beyan Formu*” gönderilmiştir. Yazar, çalışmanın tüm bölümlerine ve aşamalarına tek başına katkıda bulunmuştur. / This paper complies with Research and Publication Ethics, has no conflict of interest to declare, and has received no financial support. The article has been checked for spelling and plagiarism/similarity. The article was evaluated by “*at least two external referees*” and “*double blinding*” method. The author sent a signed “*Copyright Transfer Form*” to the journal. **There is no need to obtain ethical permission for the current study as per the legislation. The “Declaration Form Regarding No Ethics Permission Required” was sent to the journal by the authors on this subject. The author contributed to all sections and stages of the study alone.**

KAYNAKÇA

- ANADOLU AJANSI (2018), “BBP’li 18 isim AK Parti Listelerinden Aday Oldu”, **Anadolu Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 21 Mayıs 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/bbpli-18-isim-ak-parti-listelerinden-aday-oldu/1152946> (Erişim Tarihi: 01.09.2023).
- BBC NEWS TÜRKÇE (2018), “HDP Milletvekili Adayları: Listede Kimler Var?”, **BBC News Türkçe** (E-Haber), 21 Mayıs 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44195580> (Erişim Tarihi: 01.09.2023).
- BLONDEL, Jean (1968), “Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies”, **Canadian Journal of Political Science**, S.1(2), ss.180-203.
- BÖLÜKBAŞI, Mustafa (2021), “A Reassessment of the Turkish Party System”, **Siyasal: Journal of Political Sciences**, S.30(2), ss.277-289.
- COTTERET, Jean-Marie ve EMERİ, Claude (1991), **Seçim Sistemleri** (Çev. Ahmet Kotil), İletişim Yayınları, İstanbul.
- CROISSANT, Aurel ve VOLKEL, Philip (2012), “Party System Types and Party System Institutionalization: Comparing New Democracies in East and Southeast Asia”, **Party Politics**, S.18(2), ss.235-265.
- CUMHURİYET GAZETESİ (2023), “CHP, Beş Partili Milletvekili Aday Listesini YSK’ye Teslim Etti”, **Cumhuriyet Gazetesi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 10 Nisan 2023, <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/chp-bes-partili-milletvekili-aday-listesini-yskye-teslim-etti-2069837> (Erişim Tarihi: 02.09.2023).
- DUVERGER, Maurice (1974), **Siyasi Partiler** (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınları, Ankara, 2. Baskı.
- ERBAŞ, Ahmet (2022), “Türk Siyasal Yaşamında Dönemsel Olarak Parti Sistemleri”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.24(1), ss.119-138.
- GÖZLER, Kemal (2007), **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Kitabevi, Bursa.
- GÖZLER, Kemal (2015), **Kısa Anayasa Hukuku**, Ekin Yayınevi, Bursa.
- HAMDEMİR, Berkan ve ÇELİK, Adem (2018), “Türkiye’de Parti Sistemleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.67(4), ss.697-733.
- HEYWOOD, Andre (2014), **Siyaset** (Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Buğra Kalkan), Adres Yayınları, Ankara, 3. Baskı.
- INDEPENDENT TÜRKÇE (2023), “Millet İttifakı Protokol Değişikliği YSK’ya Sunuldu: 4 Parti CHP Listesinden Girecek”, **Independent Türkçe Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 7 Nisan 2023, <https://www.indyurk.com/node/622311/haber/millet-i%C2%B7ttifak%C4%B1-protokol-de%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi-yskya-sunuldu-4-parti-chp-listesinden> (Erişim Tarihi: 01.09.2023).
- KARATEPE, Şükrü (2015), **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul.
- KİRİŞ, Hakan Mehmet (2011), “Parti Sisteminde Kutuplaşma ve Türk Parti Sistemi Örneği”, **Amme İdaresi Dergisi**, S.44(4), ss.33-67.
- MAIR, Peter (2002), “Comparing Party Systems”, **Comparing Democracies 2** (Ed. Lawrence LeDuc, Richard Niemi, Pippa Norris), Sage Publications, London (UK), ss.88-107.
- METİN, Abdullah (2019), “Türkiye’nin 1960-1980 Dönemindeki Parti Sisteminin Değerlendirilmesi”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, S.10(3), ss.598-609.
- ÖNDER, Tuncay (2019), “Türkiye’de Parti Sistemi: Tarihsel Bir Analiz”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.21(3), ss.511-534.
- SARTORI, Giovanni (1994), **Comparative Constitutional Engineering an Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes**, MacMillan Press, London (UK).
- SARTORI, Giovanni (2005), **Parties and Party Systems a Framework for Analysis**, ECPR Press, Colchester.

- SAVUT, Emre (2017), “*Alan Siaroff’un Tipolojisi Işığında 1946’dan Günümüze Türkiye’nin Siyasal Parti Sistemi*”, **International Journal of Academic Value Studies**, S.3(11), ss.126-140.
- SIAROFF, Alan (2006), “*A Typology of Contemporary Party Systems*”, **20th World Congress of the International Political Science Association**, 9-13 Temmuz 2006 - Fukuoka (Japonya), ss.1-24, http://paperroom.ipsa.org/pa-pers/paper_5213.pdf (Erişim Tarihi: 01.09.2023).
- SOL (2023), “*AKP Milletvekili Aday Listesini Sundu: HÜDA PAR’dan 4, DSP’den 3 Aday Listede*”, **SOL Haber Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 9 Nisan 2023, <https://haber.sol.org.tr/haber/akp-milletvekili-aday-listesini-sundu-huda-pardan-4-dspden-3-aday-listede-371188> (Erişim Tarihi: 02.09.2023).
- TBMM (2023), **28. Dönem Milletvekilleri Sandalye Dağılımı**, TBMM Kurumsal Web Sayfası, <https://www.tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi> (Erişim Tarihi: 15.08.2023).
- TEZİÇ, Erdoğan (2012), **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 15. Baskı.
- TUNCER, Erol (2006), “*Türkiye’de Seçim Uygulamaları Sorunları Işığında Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği*”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, S.23, ss.167-182.
- TUNÇ, Hasan ve ERDOĞAN, Murat (2016), “*Demokrasilerde Seçim Sisteminin Parti Sistemi Üzerindeki Etkisi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*”, **Ombudsman Akademik Dergisi**, S.2(4), ss.13-79.
- USTABULUT, Batuhan (2018), “*Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Çerçevesinde Türkiye’de Ülke Seçim Barajı Uygulaması*”, **İnsan ve İnsan**, S.5(18), ss.341-358.
- YSK (2018), “*Cumhurbaşkanı Seçimi ve 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimi*”, **YSK Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), <https://www.ysk.gov.tr/tr/24-haziran-2018-secimleri/77536> (Erişim Tarihi: 02.08.2023).
- YSK (2023), “*Cumhurbaşkanı Seçimi ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi*”, **YSK Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), <https://www.ysk.gov.tr/tr/14-mayis-2023-secimleri/82491> (Erişim Tarihi: 15.08.2023).
- WARE, Alan (1996), **Political Parties and Party Systems**, Oxford University Press, Oxford (UK).
- WIKIPEDIA (2023), “*Ülke Çapında 2023 Türkiye Genel Seçimleri İçin Yapılan Anketler*”, **Wikipedia**, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Cİke_%C3%A7ap%C4%B1nda_2023_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7imleri_i%C3%A7in_yap%C4%B1lan_anketler (Erişim Tarihi: 14.08.2023).
- WOLINETZ, Steven B. (2004), **Classifying Party Systems: Where Have All the Typologies Gone?**, Prepared for the Annual Meeting of the Canadian Political Science Association, Winnipeg Manitoba, <https://www.cpsa-acsp.ca/papers-2004/Wolinetz.pdf> (Erişim Tarihi: 05.08.2023).
- WOLINETZ, Steven B. (2006), “*Party Systems and Party System Types*”, **Handbook of Party Politics** (Ed. Richard Katz, William Crotty), Sage Publications, London (UK), ss.51-62.
- 6771 sayılı **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** (11.02.2017 tarih ve 29976 sayılı Resmî Gazete).
- 7393 sayılı **Milletvekili Seçimi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** (06.04.2022 tarih ve 31801 sayılı Resmî Gazete).